

Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije

VID PEČJAK
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za psihologijo
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana

POVZETEK

Slovenska psihologija s svojimi značilnostmi in orientacijo se je oblikovala razmeroma pozno, šele po letu 1945. Njeni temeljni nosilci so trije univerzitetni profesorji: Mihajlo Rostohar, Anton Trstenjak in Zoran Bujas. Resda smo imeli psihološke pisce in praktike že pred tem (npr. F. Veber, K. Ozvald in V. Schmidt, v predprejšnjem stoletju pa F. Lampe), a zanje ne moremo reči, da so pomembno oblikovali sodobno slovensko psihologijo. Preden tri pionirje primerjamo med seboj ter ugotovimo skupne točke in razlike, si na kratko oglejmo življenje in delo vsakega od njih.

Ključne besede: Rostohar, Trstenjak, Bujas, slovenska psihologija

ABSTRACT

ROSTOHAR, TRSTENJAK, BUJAS: THREE PILLARS OF SLOVENE PSYCHOLOGY

Slovene psychology was formed in its basic orientation relatively lately, i.e. only after 1945. Its founders are three university professors: Mihajlo Rostohar, Anton Trstenjak and Zoran Bujas. It is true that we had psychological writers and practitioners before (e.g. F. Veber, K. Ozvald and V. Schmidt, and in the previous century F. Lampe), but they cannot be said to have influenced Slovene contemporary psychology in any crucial aspects. The paper presents these three major figures of Slovene psychology, their common features and differences, as well as their life and work.

Key words: Rostohar, Trstenjak, Bujas, Slovene psychology

Mihajlo Rostohar (Bregje 1878 – Golek 1966) je študiral filozofijo in psihologijo v Gradcu pri Meinongu, po nesporazumu z njim pa je nadaljeval študij na Dunaju. F. Jerman (1996) je na simpoziju o Rostoharju dejal: "Za našo temo je pomembno predvsem dejstvo, da je študiral filozofijo v Gradcu pri Alexiusu Meinongu – enako kot France Veber, vendar po vsem videzu ni povsem delil prepričanja v moč in prepričevalnost predmetnostne teorije."

Na Dunaju se je leta 1905 promoviral z disertacijo Ueber die hypothese. Ihre wissenschaftliche Bedeutung (nekoliko spremenjena je izšla tudi v slovenščini z naslovom Uvod v znanstveno mišljenje, 1909). Kasneje se je izpopolnjeval leto dni pri Wundtu, krajše obdobje pa tudi pri Kruegerju v Leipzigu, Kuelpeju v Wuerzburgu in Stumpfju v Berlinu, ki so tedaj sodili med vrhunske psihološke znanstvenike na svetu. Štipendijo mu je omogočil njegov mentor pri habilitacijskem delu T. Masaryk (kasnejši predsednik ČSR), ki je postal tudi njegov osebni prijatelj. Potem ga je praška univerza leta 1912 promovirala za docenta. Že leta 1911 pa je pri fiziološkem inštitutu na Karlovi univerzi ustanovil prvi psihološki laboratorij na ozemlju kasnejše ČSR. Nato je odšel na Masarykovo univerzo v Brno, kjer je ostal do leta 1938, ko so Nemci zaprli češke univerze. Njegova biografja Brožek in Hoskovec (1996) sta napisala, da je doba med leti 1924 in 1938 pomenila Rostoharjeva "zlata leta", ko je izvedel največ raziskav in objavil največ razprav.

Leta 1918 se je Rostohar vrnil v Ljubljano in postal glavni pobudnik za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. Zanj je sestavil poslovnik, posebno spomenico, statut in predloge za nastavitve. Vendar ga med novoimenovanimi profesorji ni bilo. Zaradi spletk proti njemu se je odpovedal profesuri Ljubljani in se vrnil v Prago, kjer je postal docent na Karlovi univerzi. Od leta 1922 je predaval psihologijo na Masarikovi univerzi v Brnu. Ko so Nemci univerzo zaprli, se je vrnil v Slovenijo. Kandidiral je na zagrebški univerzi (očito ga je ljubljanska povsem razočarala) in bil s posredovanjem Ramira Bujasa sprejet za docenta za pedopsihologijo na oddelku za psihologijo. Vendar zaradi nemškega vdora v Jugoslavijo položaja ni prevzel. Po vojni se je vrnil na univerzo v Brno in nadaljeval prekinjeno delo. Ker se leta 1948 pod pritiskom informbirojevskega režima ni hotel izreči proti Jugoslovanskemu vodstvu, je moral zapustiti ČSR. Znova se je vrnil v Slovenijo. Na njegov predlog so ustanovili oddelek za psihologijo, ki ga je vodil do leta 1960. Sprva je bil edini učitelj (če izvzamemo stranske predmete). Predaval je občo, razvojno, socialno psihologijo in psihologijo defektnih. Leta 1954 mu je priskočil na pomoč Zoran Bujas in mu pomagal oblikovati oddelek za psihologijo na Univerzi v Ljubljani.

Nihče ni preštel Rostoharjeva strokovna in znanstvena dela, verjetno jih je kakih 70, od tega 10 samostojnih knjižnih del. Zadnje njegovo delo *Strukture u duševnom životu* je izšlo leta 1966 (pri 88 letu) v kongresnem zborniku v Zagrebu. Dela je objavljaval v češkem, nemškem, francoskem, hrvaškem in slovenskem jeziku.

Rostohar je bil začetnik empirične psihologije in mnogih psiholoških disciplin (obča, socialna, razvojna in politična psihologija) na Slovenskem. V svojem življenju je eksperimentalno preučeval sinestezije, reprodukcijo barv, razvoj predstav in domišljije, nastanek in razvoj pojmov, otroško igro in metode začetnega branja. Opisal je "kompleksne sinestezije" (1914) pred Karvoskyjem (1942), Osgoodom (1953) in McKellarjem (1957). Predstavljal je preučeval z metodo sukcesivne prezentacije (1927) pred znanimi Carmichaelovimi (1932) in Bartlettovimi (1932) eksperimenti. Kadarkoli se je Rostohar lotil novih psiholoških problemov, se jih je lotil kot pionir z novimi paradigmskimi idejami. Uradna znanost jih je odkrila desetletja pozneje.

Rostohar je veliko preučeval jezik in njegov odnos do mišljenja. Izdelal je posebno "psihološki slovnico", pri kateri ima misel funkcijo globinske in stavek površinske strukture jezika, zato mu po pravici lahko rečemo "Chomsky pred Chomskyjem".

V razvoju otroka je videl kvalitativne spremembe, ki jih posredujejo kognitivne strukture, zato bi ga lahko imenovali "Piaget pred Piagetom". Svoje zamisli je objavil v reviji *L'annee psychologique* že leta 1931. Eden od urednikov je bil Piaget, ki se je ob tej priložnosti nedvomno seznanil z njegovim pogledom na kognitivni razvoj.

Pomemben je Rostoharjev prispevek k politični psihologiji. V razpravi *Za novi socializem* (1922) je napovedal, da bo boljševizem v Rusiji propadel zaradi pomanjkanja delovne motivacije. Že leta 1921 je izvedel anketo med avstroogorskimi intelektualci, ki je bila morda prva anketa javnega mnenja na svetu. Ugotovil je, da se respondenti imajo v prvi vrsti za pripadnike svojega naroda, v drugi za pripadnike avstroogrskega cesarstva in šele v tretji za pripadnike svojega socialnega razreda (respondent Kautsky je menil drugače in se je identificiral z delavskim razredom). Po letu 1945 se ni več ukvarjal s politično psihologijo.

Žal Rostohar svojih idej ni razvijal do konca, marsikje je bil tudi nejasen, sicer bi zapustil globlje reze v psihološki znanosti po svetu. Razvili so jih drugi znanstveniki, največkrat povsem neodvisno od Rostoharjevih prizadevanj.

V. Pečjak (1996) je o njem napisal: "Rostohar je bil psiholog prihodnosti. Žal se je tega znanstveni svet premalo zavedal, posebno v Sloveniji. Bil je petelin, ki je veliko in rad pel, toda pel je prezgodaj. Usoda prezgodaj pojočih petelinov pa je, da jih zadušijo. Rostoharja sicer niso zadušili, so ga pa dušili – vrata naše alma mater univerze v Ljubljani so mu bila tja do njegovega 73. leta zaprta. Vrata naše druge vrhunske akademske ustanove, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, pa so mu ostala zaprta do smrti v 88 letu." Tega s svojim znanstvenim delom gotovo ni zaslužil.

Anton Trstenjak (Radmošče 1906 – Ljubljana 1996). Filozofijo in teologijo je študiral na univerzi v Innsbrucku, v eksperimentalni psihologiji pa se je izpopolnjeval pri A. Gemelliju v Milanu (1941–1942). Najprej je poučeval filozofijo na visoki teološki šoli v Mariboru, nato pa do 1973 filozofijo in psihologijo na Teološki fakulteti v Ljubljani. Predaval je tudi na podiplomski stopnji Univerze v Zagrebu ter občasno na Oddelku za psihologijo v Ljubljani. Njegov nekdanji študent Viktor Gerkman je napisal: "Občasno je dobival povabila za predavanja na tujih univerzah, vendar si je prof. Trstenjak najbolj želel postati profesor na filozofski fakulteti v Ljubljani. Tej želji je namenil ogromno energije in zaradi nje je nemara tudi usodno zašel v svojem poslanstvu. Namesto da bi se posvetil globinski in terapevtsko usmerjeni psihologiji... se je intenzivno usmeril v bazično eksperimentalno psihologijo... Sam mi je dejal, da si ni mogel privoščiti, da bi ga kolegi psihologi imeli za neznanstvenega. Žal se ni zavedal, da ga politični vrh ne bo nikoli spustil na državno univerzo, ker se je pač bal njegovega vpliva." (1966–1967)

Zares škoda, da Trstenjak ni redno predaval na Oddelku za psihologijo. Dvakrat je kandidiral (seveda neuradno, ker se je bilo treba za tak položaj domeniti s partijo vnaprej), obakrat zaman. Oddelek ga je podpiral, tudi partijci, toda Zihlerlovo mnenje je bilo močnejše. Nekoč mi je Trstenjak razlagal, kako je bilo z njegovo kandidaturo sredi sedemdesetih let. B. Zihlerl naj bi mu v zameno za profesuro obljubil podporo pri vstopu v Akademijo (takrat je Zihlerlova beseda pomenila ukaz). A tudi s tem ni bilo nič. Napotil ga je k J. Vidmarju, takratnemu predsedniku akademije, ki pa je bil na potovanju v Parizu. Trstenjak je uvidel, da ga partija "vleče za nos". Šele leta 1979 so mu na Bujasov predlog odprli vrata v SAZU.

Trstenjak je napisal 47 izvirnih knjig v slovenščini in tujih jezikih (s prevodi in ponatise blizu 100) ter čez 500 člankov in razprav. Zadnja izvirna knjiga *Slovenska poštenost* je izšla leta 1995 (pri 89 letu). Njegova dela lahko razvrstimo v pet skupin: psihološka, antropološka, filozofska, kulturološka, narodnostna ter teološka.

Najbolj obsežen je njegov prispevek k psihološki vedi. Zanj je značilno troje: Prvo, enciklopedični pogled na celoto psihologije svojega časa; drugo, pionirsko uvajanje posameznih psiholoških disciplin (pastoralna psihologija, psihologija ustvarjalnosti, ekonomska in ekološka psihologija); tretjič, personalistična usmerjenost, zelo blizu sodobni humanistični psihologiji. Očiten je tudi vpliv Franceta Vebra, čigar filozofija in psihologija je bila predmet njegove disertacije. Vsa psihološka vprašanja in vsebine (tudi zaznavanje, ki je v monografijah in učbenikih prikazano kot izolirano področje, neodvisno od drugih) je obravnaval v okviru celostne podobe človeka. Zato je presenetljivo, da je imel za svoj najpomembnejši prispevek v anketi svetovnih psihologov "eksaktno dobljeno krivuljo reakcijskih časov na različne barvne tone" (Pečjak, 1982).

Kljub celostni orientaciji je izvedel nekaj vzornih empiričnih študij zaznavanja: o reakcijskih časih na posamezne barve, za katere je odkril, da so obratno sorazmerni z valovno dolžino (Trstenjakov zakon), o vplivu barv in emocionalne nestrpnosti na doživljanje in ocenjevanje časa, o vplivu očesnega gibanja na Mueller-Lyerjevo iluzijo, o funkcionalnosti barv v delovnem in bivalnem prostoru. Posebno ga je zanimala interakcija med zaznavami in drugimi duševnimi pojavi, kar se povsem ujema z njegovim celostnim pristopom v psihologiji.

Z Mueller-Lyerjevo iluzijo so se preizkušali mnogi znameniti psihologi na začetku preteklega stoletja (Winslow, Judd, Benussi, gestaltisti). Vsak od njih je predstavil svojsko razlago iluzije. Tudi Trstenjak, ki je eksperimentalno ugotovil, da je odvisna od očesnih gibov oči ob gledanju puščic.

Ne nazadnje je potrebno omeniti Trstenjakove prispevke s področja uporabne psihologije, grafologije in poljudnoznanstvena dela. Brezplačno je svetoval ljudem v stiski na svojem domu, zato ga lahko imamo za našega prvega kliničnega psihologa praktika. "Trstenjakovo stanovanje na Resljevi ulici v Ljubljani je postalo najznamenitejša neformalna svetovalnica, prižnica in spovednica na Slovenskem, neredko pa celo nadomestilo za telefon SOS" (Sand 1996). Bil je tudi neuradni mentor mnogim kasnejšim znanstvenikom.

Kot praktik je gledal odprto in dokaj svobodomiselno na življenje in svet. V neki knjižici je npr. povsem naravnost zapisal, da "je zakonska zveza po njegovem mnenju psihično dejstvo, ki se med partnerjema bodisi zgodi ali ne zgodi, ter nima neposredne zveze s pravno in cerkveno storitvijo zakonske zveze. Cerkevno sklenjen zakon, v katerem med partnerjema ni notranjega stika, duhovnega partnerstva, bi bil po njegovi logiki neveljaven oziroma razvezljiv." Podobno je velikokrat šel prek "plank" katoliške mentalitete, vendar si praktično nikoli ni nakopal omembe vrednih sankcij" (Gerkman 1996-97, str. 12). "Bil je izrazit svetovljan, zunanje urejen do perfektnosti, navzoč v duhu časa. Specifično duhovniškega v njen ni bilo veliko in nemara je v tem poklicu pristal bolj kot ne zaradi določenih čustvenih zadržanosti do ženskega spola" (str. 13).

Spominjam se razgovora z Rostoharjem, ki je dejal, da je Trstenjak stopil v duhovniški stan zaradi materine želje. In da bi bil pripravljen pustiti teološko fakulteto, če bi se mu odprla vrata filozofske. Kar pa ni zelo verjetno. O Trstenjakovem prihodu na oddelek za psihologijo se je takrat veliko govorilo in ugibalo in spletale so se razne govorice. Leta 1975 je Trstenjak v Tinjah na Koroškem mladim duhovnikom dejal: "Ne morem zagotoviti zase, da bom ostal zvest duhovnik. Toda eno zagotovo vem: Kakor hitro bi storil kak nepovratni korak, bi bil najnesrečnejši človek na svetu; ne bi zmožel več živeti, kajti zame je duhovništvo življenje mojega življenja. Z duhovništvom se jaz

istovetim; jaz nisem več jaz, če bi nehal biti duhovnik" (po F. Kambergerju povzel Sand, 1996). Njegove besede dokazujejo, da je bil neomajen v svojem poklicu, da pa se je vendarle igral tudi z mislijo, da bi prestopil na drugi breg.

Zoran Bujas (Split 1910 – Zagreb 2004) je študiral psihologijo v Zagrebu in zaključil z disertacijo "O sukcesivnih kontrastih okusa." Ta psihofizična in gustatorna orientacija je vztrajala skozi vse njegovo življenje. Nato je nadaljeval študij psihologije na Univerzi v Parizu pri tedaj najznamenitejšem francoskem psihologu Henryju Pieronu, ta mu je celo predlagal, naj prevzame predstojništvo Psihološkega inštituta, vendar se je Bujas vrnil v Zagreb in se zaposlil na Inštitutu za poklicno usmerjanje. Leta 1938 je postal docent na filozoski fakulteti, leta 1940 pa profesor na Visoki pedagoški šoli v Zagrebu. Na matični fakulteti je ostal do upokojitve leta 1981. Ustanovil je inštitut za psihologijo in fiziologijo dela, Laboratorij za psihofiziologijo dela na Inštitutu za medicinske raziskave in poklicno zdravje, nato pa še Laboratorij za raziskovanje strukture in funkcije senzornih organov pri Hrvaški akademiji znanosti in umetnosti.

Leta 1954 je postal honorarni profesor na Oddelku za psihologijo Univerze v Ljubljani. Priskočil je na pomoč profesorju Rostoharju pri pedagoškem delu in kadrovanju na oddelku. Začela so se njegova "slovenska leta". Poučeval je psihologijo dela (do 1963) in psihometrijo (do leta 1979). Na univerzi v Ljubljani je poučeval skoraj četrto stoletje. V tem času je promoviral številne doktorante in habilitiral prvo generacijo učiteljev, sodeloval v raziskavah in organiziral 15. kongres za uporabno psihologijo (1964) v Ljubljani. Povezal je oddelek v Zagrebu z oddelkom v Ljubljani, ki sodelujeta še danes. Po upokojitvi je postal častni doktor ljubljanske univerze in dopisni član SAZU (1981).

Kot gostujoči profesor je Bujas predaval na najzamenitejših akademskih ustanovah po svetu, na Sorboni (1951), Harvardu (1954), Univerzi Brown (1954), Univerzi v Moskvi (1957), Rockefellerjevi univerzi (1971) ter na Univerzi Yale (1984).

Bujasovo znanstveno slovstvo obsega 72 del, od tega 7 samostojnih knjig. Zadnjo razpravo *Perception of the form of stimulus increment as a method in assesment of the psychophysical relationship* je objavil s sodelavci leta 1999 (pri 89 letu).

Glavna področja Bujasovega dela so senzorna psihologija, zlasti okusni občutki, psihofizika, psihologija dela, konstrukcija psiholoških merskih instrumentov, utrujenost, psihofarmakologija, dokimologija in poklicna orientacija. Najpomembnejše posamezne študije pa so študije elektrodermalne reakcije, hitrosti nastajanja okusov, čitljivosti latinice in cirilice, psihofizičnih pragov, detekcije signalov, sposobnosti in psiholoških metod. Objavil je lastna pojmovanja o strukturi sposobnosti, merskih karakteristikah testov in racionalnih učnih metodah. Konstruiral je teste za merjenje sposobnosti, med njimi povsem novo vrsto z nalogami, ki jih je mogoče rešiti na različne načine (Poli-profilni test). Osgoodov semantični diferencial je dopolnil z grafičnim diferencialom. Pomembna je njegova teorija o odnosu med absolutno in diferencialno občutljivostjo ter strukturami in procesi v živčevju (absolutna občutljivost je odvisna od sprememb na periferiji analizatorja in diferencialna od aktiviranja celic v možganski skorji). Zoran Bujas je največkrat citirani psiholog v svetovnih psiholoških revijah v nekdanji Jugoslaviji (Šipka, 1996).

Za seboj je pustil močno sled v slovenski psihologiji. Vplival je na njeno metodološko rigoroznost, raziskave (utrujenosti in psihofizike) in ta sled se pozna še sedaj.

Kljub avtoritativnemu odnosu do sodelavcev je Bujas izkazoval nenavadno solidarnost do nekaterih posameznikov, npr. do Pierona in Ramira Bujasa, ki ni bil samo njegov oče, temveč učitelj. Bil je vdan profesorjema Šebeku in Peršiču, temu je pri

kandidiranju dal prednost pred Mišom Jezernikom. Ramira Bujasa so napadali marksistični ideologi, ki so mu očitali "mehanični materializem". Po posredovanju Šebeka in Peršiča so spor izgladili.

Primerjava

Med opisanimi pionirji odkrijemo mnogo skupnih točk, a tudi pomembne razlike. Najprej primerjamo življenjepise. Vsi trije so imeli dolgo življenje in so ostali znanstveno in strokovno aktivni skoraj do 90. leta. Prejeli so številna, tudi najvišja priznanja (najmanj Rostohar, za odlikovanje sta poskrbela Šebek in Bujas). Izobraževali so se pri znamenitih psihologih tedanjega časa. Veliko so potovali po znanstvenih institucijah po svetu in predavali na tujih univerzah. Tedaj je bila psihologija pri nas slabo razvita, zato je bilo njihovo delo v pravem pomenu besede pionirsko.

Preučevali so predvsem spoznavne procese, Rostohar tudi duševni razvoj, Trstenjak osebnost in Bujas sposobnosti. Ta področja so klasična. Razen s psihologijo so se ukvarjali tudi z drugimi vedami, Rostohar s slovnico, Trstenjak s filozofijo in Bujas s fiziologijo.

Trstenjak je bil velik govorec, Gerkman (1966–67) ga imenuje celo "šarmer" in govorniški narcis". Po govorništvu mu je bil enak le Bujas, za katerega se je med študenti šepetalo, da se vežba pred ogledalom. Rostoharjeva predavanja pa so bila pre-malo prepričljiva in večkrat dolgočasna.

Zelo so se razlikovali v metodah. Rostohar je zagovarjal analitično introspekcijo, Trstenjak filozofsko, a tudi empirično metodo (Gerkman ga ima celo za redukcionista in pozitivista), Bujas pa rigorozne metrijske metode (eksperiment in teste). V odgovoru na anketno vprašanje o pomembnosti svoje psihologije (Pečjak 1982) je Bujas skromno odgovoril: "Vpliv moje smeri mišljenja v psihologiji je za nadaljni razvoj mednarodne psihologije povsem nepomemben. V nacionalnih okvirih bi morda imela določen vpliv na kritičnost pri izbiranju problemov in metodoloških pristopov, kot tudi v dajanju prednosti dejstvom v primerjavi s teorijami in modeli." (str. 54).

Rostohar je bil tipičen paradigmatski mislec, Trstenjak enciklopedični, Bujas pa je razvijal "normalno znanost" (po Kuhnu) v najboljšem pomenu besede. Kombinacija vseh treh je dala študentom največ, kar je mogoče: široko razgledanost, vsebinsko globino in metodološko rigoroznost (a ne obsesivne vezanosti). Tudi zato je naša psihologija danes heterogena in toleratna do različnih pojmovanj.

V soglasju s Ansbacherjevo klasifikacijo psiholoških pristopov (1961) bi Trstenjaka uvrstili med holistične in Bujasa med analitične psihologe (čeprav je tudi on pisal o senzornih integracijah), Rostohar pa je začel kot elementaristični psiholog, a se je kasneje pridružil holistom. V razpravi *Struktura v duševnem življenju* je napisal (str. 29): "Navedeni primeri dokazujejo, da celovito opažanje kot funkcionalna psihična struktura determinira posamezne sestavine tako, da dobijo kvaliteto celote, ki jo same nimajo. Strukturna celota potemtakem dominira nad njenimi deli." In na drugem mestu: "Najvišja struktura je osebnost, ki je dispozicijski vzrok vseh konkretnih celostnih doživljanj in njihovih zakonitosti. Središče osebnosti je človekov jaz, ki je nosilec zavesti." Kljub temu Pečjak (1999) pravi, da Rostoharjev pojem mentalne strukture ni jasno opredeljen. Včasih je blizu gestalt psihologom, drugič Kruegerjevi strukturni psihologiji, očiten pa je tudi vpliv wuerzburžanov, Brentana in celo Jamesa.

Tako široko pojmovanje osebnosti zasledimo le še pri Trstenjaku, ki je v knjigi *Oris sodobne psihologije* (1969) opredelil psihologijo (str. 10 in 11) z besedami: "Ker pa se psihologija dejansko vendarle ukvarja s celim človekom, seveda s prvenstvenim poudarkom na duševno življenje, kakor se javlja v njegovem ravnanju kot celota, ki jo v

nasprotju do vsega živalskega življenja imenujemo osebnost, zato bi se najbolje približali pravi opredelitvi, če bi rekli: *Psihologija je znanost o človekovi osebnosti.*"

Zanimiv je odnos naših pionirjev do psihoanalize. Rostohar in Trstenjak sta jo tolerirala, čeprav ne zagovarjala, Bujas pa jo je odklanjal. Njegov učitelj in vzornik H. Pieron je študenta, ki je omenil Freuda, poslal skozi vrata.

Podoben odnos so imeli do parapsihologije. Rostohar in Trstenjak sta jo dopuščala, Bujas pa (predvsem iz metodoloških razlogov) odklanjal. Spominjam se, kako sem njemu in njegovemu sodelavcu Mayerju kazal mehiška skakajoča zrna (s črvom v sebi) in se delal, kot da jih premikam s telekinezo. Bujas je takoj pripomnil, da gre za statično elektriko in v trenutku je povsem izgubil zanimanje zanje. Njegov vzornik Fechner in oče Ramiro Bujas pa sta veliko pisala o parapsiholoških pojavih.

Celo v pozni starosti so bili naši pionirji ostroumni in so kompetentno pisali o raziskavah. Bujas je moja dela po letu 2000 (ki sem mu jih redno pošiljal zgolj zato, ker je bil nekoč moj mentor) zelo realno in kritično ocenjeval ter opozoril na napake in odlike.

Naši psihologi včasih razpravljajo, kdo od njih je bil "večji". Taka vprašanja so povsem nesmiselna. Kot se ne sprašujemo, katero vino je boljše: teran ali tokaj, ne moremo presojati tako različnih doprinosov. Edini pravični odgovor bi se glasil: VSI SO BILI NAJVEČJI.

Upam, da na moje ocene ne vplivajo moja osebna nagnjenja do njih. Trudil sem se pisati čim bolj objektivno. Rostohar mi je bil drugi oče in mi je na začetku moje kariere pomagal prebroditi stiske. Bujas je bil moj mentor in svetovalec pri raziskavah. S Trstenjakom sva imela zanimive in spodbudne razgovore, predstavil me je znanemu psihologu Viktorju Franklu, jaz pa njega Arthurju Staatsu, Howardu Kendlerju in Charlesu Osgoodu. Iz meni neznanega razloga pa me ni podprl, ko sem podpora potreboval (kar sklepam iz ocene za mojo kandidaturo za Kidričevo nagrado ter Bujasovega pisma) Tudi se nisem strinjal z njegovo oceno Rostoharja, da je bil "važič" (razgovor o Rostoharjevem predlogu iz leta 1918, naj se vsi kandidati za redne profesorje ponovno habilitirajo).

O verskih zadevah s Trstenjakom nisva govorila. Večkrat me je obiskal na mojem vikendu v Lajšah in vedno je zagovarjal znanstveno argumentacijo kot glavno pot k resnici. Nekoč pa sem ga vprašal, kaj meni o tem, da je najstarejši evangelij napisan šele 80 let po Kristusovi smrti, a je odgovoril, da je najstarejši Platonov rokopis (v resnici prepis) napisan šele 90 let po Platonovi smrti. Lahko rečem, da je bil Rostohar moj simbolni oče, Trstenjak očim in Bujas stric.

Duo cum faciunt idem, non est idem!

Rostoharjevo pismo:

Tovariš Pečjak! Golek, dne 20. VII. 1956

V Vaši težavni situaciji, ki jo popolnoma razumem, ne morem dati drugega nasveta, kakor da bi šli k sekretarju Novaku in zadevo razložite, da pospeši razpis asistentskega mesta. Jaz mislim, da bi bil moj nasvet uvaževanja vreden, ker bi imeli na fakulteti vse drugačne pogoje za napredovanje kakor na vzgojevalnici.

Meni je sekr. Novak sporočil, da je moj predlog za 3. asistentsko mesto šel že na izvršni svet v potrditev. Ko bo prišel pristanek, kar je zgolj formalnost, ker je fakultetni svet že odobril moj predlog, se bo mesto asistenta razpisalo. Tako da sem prepričan, da bo zadeva v septembru rešena. Mesto vam je zagotovljeno in ni pričakovati, da bi

fakulteta uprava moj osebni predlog, ki se bo obravnaval na 1. seji v oktobru, ne sprejela. Torej dobro si premislite, predno se odločite.,

Pozdravlja vas prof. M. Rostohar

Bujasova pisma (prevedena):

Dragi kolega Pečjak

(verjetno 1984)

S zanimanjem sem prebral vaše poglavje "Razvoj psihologije v Jugoslaviji". Lepo je, da se nekdo spusti v ta nevaren posel, še lepše pa je, da je to uspešno izvedeno. Pod tem vidikom vas prosim, da moje benevolentne pripombe sprejmete na znanje, tako kot so tudi benevolentno prikazane.

1. Naslove knjig, ki jih navajate (npr. na str. 2) bi morali napisati v izvirnem jeziku in natančno. Npr., ni Besariček, temveč Basariček, ni dušeslovje temveč dušoslovje, ni Stojanovič, temveč Stojanović, ni Psihologija na fiziološki podlagi, temveč Psihologija na fiziološkoj podlozi. Leto izdaje Vujičeve *Stare in nove psihologije* gotovo ni 1988. V tem spisku manjka Arnold: *Psihologija za srednja učilišta*, 1893.

2. Na strani 3 bi morali osmo vrstico prestilizirati v: "V Zagrebu so napadali novo psihologijo predvsem klerikalni in filozofski krogi." Zimmermana pa bi morali izločiti, ker je v neki drugi zadevi prišel v spor ne toliko s psihologijo v Zagrebu kot z R. Bujasom.

3. Na strani 9. Ko govorite o klinični psihologiji, bi bilo dobro poudariti, da je bil prvi psiholog, ki se je z njo ukvarjal, Ž. Vasić. Profesor in psihiater Vujić ga je pritegnil kot stalnega sodelavca in njuno sodelovanje se je uspešno razvijalo.

4. Na str. 10 govorite o Marku Maruliću in citirate samo Brožeka, v resnici pa je K. Krstić prvi odkril, da je M. Marulić uporabil besedo "psichologia". V svojem članku Brožek ni bil povsem korekten. Kot vem, ni Elza Kučera izdala nobene psihološke knjige, marveč le niz razprav. V istem času pa se je s psihologijo ukvarjala Mira Vodvarka Kičonda.

5. Na str. 13, ko govorite o matematični psihologiji, bi morali na prvo mesto postaviti poleg Fulgosija tudi K. Momirovića.

6. Na strani 15 navajate, da je B. Stevanović študiral pri Spearmanu, prosim vas, da to preverite, ker je, kolikor je meni znano, študiral pri Avelingu na Psihološkem oddelku Univerze v Londonu. Njegova disertacija je v resnici nadaljevanje Avelingovega dela.

7. Na str. 16 navajate slovenskega renesančnega psihologa D. Verbinca. To je dobro, vendar bi morali vključiti vsaj nekatere hrvaške latiniste, ki so v sklopu filozofije pisali tudi o psihologiji.

8. Na str. 24, ko govorite o Rostoharjevem begu iz Češkoslovaške, bi bilo treba omeniti, da je bil izbran za docenta na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Čeprav ni predaval, je to pomenilo pokritje njegovega koraka v Sloveniji.

9. Na str. 27 govorite, da se naši psihologi nagibajo k eni ali drugi šoli svetovne psihologije, kot so npr. behaviorizem, psihoanaliza ali humanistična psihologija... S tem se nikakor ne morem strinjati. Morda je ravno zato, ker se je naša psihologija razvijala v nasprotju s filozofsko psihologijo, v pristopu ohranila svojo edinstveno empirično orientacijo, na katero niso vplivale razne psihološke šole v ožjem pomenu. Na našo psihologijo, ki se ukvarja z raziskavami, je vpliv npr. psihoanalize nepomemben, kar velja tudi za otrodoksni behaviorizem. To, da se v Beogradu pojavlja nekakšna

"humanistična psihologija", bolje rečeno, stara duhoznanstvena psihologija, vsaj doslej ni pomembno vplivala na našo divergentno usmeritev.

10. Nazadnje, kar posebno manjka v vašem izjemno dobrem prikazu, je odmev naše psihologije v svetovni psihološki znanosti. Nekateri podatki in spoznanja jugoslovanskih psihologov se citirajo ne le v ožjih institucionaliziranih delih (kar je normalno), temveč tudi v različnih tujih priročnikih in učbenikih. Zdi se mi, da bi bilo treba to v celovitem prikazu jugoslovanske psihologije tudi verificirano omeniti.

Pošiljam vam članek, Krstiča "Razvoj psihologije na Hrvaškem", ki je izšel v Acti (1964) in prevod njegova članka (1964) o Marku Maruliću.

Ne zamerite mi nekatere pripombe, ki se na prvi pogled zdijo malenkostne. Toda ker je vaše poglavje prvi uspešni poskus pri nas, da dobimo celoviti prikaz razvoja naše psihologije, bo to snov za nadaljne takšne raziskave in podlaga za citiranje.

Prisrčne pozdrave od vam vdanega Z. Bujasa

Dragi kolega Pečjak

21.1.2003

Hvaležen sem vam in tudi malo vznemirjen, ker me obveščate o svojem delu in me v tem pogledu niste pozabili.

S posebnim zanimanjem sem si dal prebrati največji del vaše knjige o staranju. To je zelo dobro napisana knjiga (vidi se, da izhajate iz družine književnikov) in tokrat je knjiga dobro prevedena. Le predgovor je izrazita kontradikcija starostne dobe avtorja in korelacije med starostno in psihološko dobo.

Za knjigo imam pripombo, da se niste, zlasti v enem poglavju, posvetili senilnosti, ki ima slabe posledice za okolje, toda, kar je pomembnejše, prinaša naravno dobrobit za starega človeka. Blago zapiranje kroga prinaša neboleč prehod v "never more".

V svoji drugi knjigi o muzejski zbirki starih pripomočkov pri spoznavanju elementarnih procesov občutenja in modalitet obstaja mahna razlika med zastarelo konstrukcijo pripomočkov in problematiko, na katero se ti pripomočki nanašajo. Čeprav se "moderna psihologija" zdaj pretežno ukvarja z zapletenimi senzacionalističnimi duševnimi pojavi, sem kljub temu še vedno pristaš psihologije, katere osnova je prikazana v Pieronovi knjigi "La sensation guide de vi."

Vašo tretjo knjigo, ki sem jo ravnokar prejel, še nisem uspel s tujo pomočjo prebrati. Naslov *Putevi do novih ideja* fascinira, vendar je tudi ta knjiga v nasprotju z ugotovitvami o vplivu starosti, posebno na inventivno funkcijo možganov.

Upoštevajoč vaše nadvse plodno delo na področju psihologije in številne mednarodne zveze, ki ste jih pridobili, je bila naša psihologija nekoč med vodilnimi v Evropi. S tega vidika pomeni propust slovenske Akademije, da vas ni že davno izbrala za člana, v prvi vrsti škodo za samo Akademijo.

Žal mi je, da v tem pogledu nisem mogel ničesar koristnega storiti. Dvakrat sem o tem govoril z akademikom Trstenjakom, Čeprav je zelo cenil vaše delo, sta se oba razgovora končala z njegovimi besedami: "Vse v svojem času."

S hvaležnostjo za dela, ki ste mi jih poslali, in z dobrimi željami, vas prisrčno pozdravlja vam vdani Z. Bujas.

Dragi kolega Pečjak

(verjetno februar 2004)

Dolgo nisem odgovoril na vaše drago pismo, ker sem bil dolgo v bolnici. Operirali so mi prostato in vstavili pace maker.

Med razmišljanjem o Slovenski Akademiji mi je padlo na um, da je edino, kar bi mogel storiti, to, da vas poskušam predlagati za zunanjega dopisnega člana Hrvaške akademije. To dejanje bi morda spodbudilo tudi vašo Akademijo, da popravi propust, ki jo je do sedaj ponavljala.

Žal pa v tej konkretni situaciji obstajajo nekatere formalne težave.

1. V Hrvaško akademijo sem bil izbran za rednega člana Razreda naravoslovnih ved, v slovensko Akademijo pa za družbene znanosti. Zato bi bilo v predlogu potrebno čim bolj poudariti vaša dela na področju najvišje psihofizične aktivnosti (čutne korespondence, sinestezije, vrste in mehanizmi simbolov, pomen naravnih in dogovorjenih simbolov, tj. govor), s katero končuje evolucija in ustvarja edinstveni "jez" med primati in ljudmi. Ker poznam vašo spretnost pisanja in širok razpon raziskovanja, sem prepričan, da se boste v takem kratkem poročilu znašli.

2. V pravilniku Hrvaške akademije se poudarja, da morajo biti tuji dopisni člani zaslužni tudi za razvoj znanosti na Hrvaškem. V tem pogledu je vaš doprinos pomemben (tečaji za hrvaške psihologe, organizacija Leonaredo da Vinci itd.).

Važna pripomba: Poročilo o vašem delu (čeprav ga pišete vi) uradno pišem jaz. Ker imam o vašem delu dobro mišljenje, ne štedite s pohvalami.

Žal povzroča posebno težavo moja trenutna negibljivost. To vsekako zmanjšuje težo mojega poročanja. A ker se odločitve o novih članih prinašajo šele na začetku prihodnjega leta, upam, da bom do takrat spet gibljiv.

Prosim vas, da ocenite, ali se vam v teh razmerah splačata trud in delo, ki ju procedura zahteva.

Razen vas bi bil jaz najbolj srečen, če bi opisana operacija uspela.

Srčno in prijateljsko vas pozdravlja vaš Z. Bujas.

P.S. Tega pisma nisem do danes odposlal, ker sem pričakoval, da bom ozdravel in se bomo srečali na Dnevih R.B. Ker računam na svoje prijateljstvo s predsednikom, mislim, da še ni prepozno.

Hvala za novoletno čestitko. Z. Bujas

Pomembnejša dela treh pionirjev psihologije:

Mihajlo Rostohar:

1. Experimentalni zkoumani o reprodukcii barevnych kvaliti, Praha 1914.
2. Psychologie narodnosti, Praha 1921.
3. Za novi socializem, Ljubljana 1922.
4. O vyvoji detskych predstav, Praha 1927.
5. L'evolution de la representation visuelle a partir de l'impression initiale, Paris, 1931.
6. Uvod v znanstveno mišljenje, Ljubljana 1932.
7. Stavek in misel, Ljubljana 1953.
8. Osnove obče psihologije, Ljubljana 1964.
9. Osnove socialne psihologije, Ljubljana, 1965.
10. Strukture u duševnom životu, Zagreb 1966.

Anton Trstenjak:

1. Pastoralna psihologija, Ljubljana 1946, 1989.
2. Psihologija dela, Ljubljana 1951.
3. Oris sodobne psihologije I–II, Ljubljana 1969, 1971.
4. Vom Gegenstand zum Sein. In honorem Francisci Weber octogenarii, Muenchen, 1972.
5. Psihologija barv, Ljubljana 1979.
6. Psihologija ustvarjalnosti, Ljubljana 1981.
7. Temelji ekonomske psihologije, Ljubljana 1982.
8. Ekološka psihologija, Ljubljana 1984.
9. Misli o slovenskem človeku, Ljubljana 1991.
10. Slovenska poštenost, Ljubljana 1995.

Zoran Bujas:

1. O sukcesivnom kontrastu kod okusa, Zagreb 1933.
2. Le temps d'action des stimuli de la sensibilite gustative, Paris 1934.
3. Čitljivost latinice i ćirilice na osnovi najmanjeg osvjetljenja (z R. Bujasom), Zagreb 1938.
4. B.O.B serija za ispitivanje inteligencije djece (z A. Ostojčić), Zagreb 1942.
5. Dobivanje psihologijskih podataka i njihovo računsko obrađivanje (z R. Bujasom), Zagreb 1942.
6. Elementi psihologije, Zagreb 1945.
7. Psihofiziologija rada, Zagreb 1952.
8. Testovi umora, Zagreb 1957.
9. Faktorska analiza intelektualnog rada u stanju svježine i u stanju umora, Zagreb 1960.
10. Osnovne naloge industrijske psihologije v naši praksi; Psihologija v gospodarstvu, DP in FF, Ljubljana 1962.

Drugo pomembno slovstvo:

1. Brožek J., Hoskovec J.; Mihajlo Rostohar's research, Simpozij Življenje in delo Mihajla Rostoharja, Ljubljana 1996.
2. Brožek J., Hoskovec J., Mihajlo Rostohar's research on psychology of nationality, Simpozij Življenje in delo Mihajla Rostoharja, Ljubljana 1996.
3. Chmelař V., Mihajlo Rostohar, Āeskoslovenska psihologie, 11, 1967.
4. Carmichael L. Hogan H. P., Walter A.A. An experimental study of the effect of language on the reproduction of visually perceived form. Journal of Experimental Psychology, 15. 1932.
5. Gerkman V. Neutrudno iskanje duše. Aura, 1996–1997.
6. GregoraĀ J.; Zoran Bujas' role in the activities and the development of the Department of Psychology in Ljubljana, 1, 11, 1991.
7. Jerman F. (1966) Rostoharjeva filozofska dela. Simpozij Življenje in delo Mihajla Rostoharja.
8. Musek J. (1997). Kratek pregled znanstvenega opusa Antona Trstenjaka, Anthropros 29, 1–3.
9. Pavlina Ź., KolesariĀ V., Zoran Bujas, Biography, Revija za psihologiju, 21, 3–4, 1991.
10. PeĀjak V., Rostohar as an anticipator of great ideas; Sbornik praci filozoficke fakulty Masarykovi univerzity, Brno 1933.
11. PeĀjak V. Rostoharjeva psihologija, simpozij Življenje in delo Mihajla Rostoharja, Ljubljana, 1996.

12. Pečjak V., Anton Trstenjak, Veliki psihologi o psihologiji, CZ, Ljubljana 1982.
13. Ramovš Jože, Anton Trstenjak kot intelektualec. *Anthropos* 29, 1–3, 1997.
14. Sand, Akademik dr. Anton Trstenjak, Študentski utrip, www.utrip.net; december 1996.
15. Szabo S., Kolesarić V., Brenk K., Research of Zoran Bujas in the field of psychophysics and sensory psychophysiology, *Revija za psihologiju*, 21, 1, 1991.
16. Šipka P., Inostrana citiranost psihologa prethodne Jugoslavije, Kostič: Merenje u psihologiji 2, IKSI, Beograd 1966.